

Diskussion

ÆDELMETALSTRØMME OG VERDENSHANDEL I 16. – 18. ÅRHUNDREDE

*Nogle synspunkter**

AF

KRISTOF GLAMANN

I tidsrummet fra Renaissance til den industrielle revolution vokser den internationale handel i hidtil uset omfang. Navnlig er udviklingen i søfarten iøjnefaldende, ja revolutionerende. Til den kystvise vareudveksling føjer sig nu en oceangående. En interkontinental handel af regelmæssig karakter ser dagens lys for første gang i menneskehedens historie. Regional og national handel kan ikke længere forstås isoleret, men må på en række felter vurderes i international sammenhæng og i nogle tilfælde i global sammenhæng. Navnlig får forbindelsen mellem Europa og de to Amerika'er vidtrækkende følger for alle tre kontinenters forhold, ikke blot økonomisk, men også socialt, kulturelt og politisk. Forbindelserne mellem Europa, Afrika og Asien bliver også kraftigt udbygget i denne handelens epoke *par excellence*, men her er de gensidige påvirkninger indtil videre af mere begrænset karakter.

I

Velkendt er det, at strømme af ædelmetal — møntet som umøntet — spiller en afgørende rolle i udbygningen af denne moderne verdenshandel. De ædle metaller var sande globetrottere, som bevægede sig uden hensyn til politiske grænser. De dannede et netværk af arterier, som gennemtrængte handelslegemet og gav det næring. Dets pulsslag kunne registreres viden om, hvad enten det var i Sevilla, den foreløbige endestation for de spansk-amerikanske sølvflåder, eller i Helsingør, hvor den øst-vestlige nordeuropæiske varestrøm registreredes i forbindelse med

* Nærværende artikel er en udvidet og omarbejdet version af en forelæsning, som jeg efter indbydelse holdt ved det japanske orientalske selskab, Tōhō Gakkai's 27. årsmøde i Tokyo og Kyoto, i november 1977. Forelæsningen er trykt i *Tōhōgaku* vol. 56, s. 93–102 (Tokyo, 1978): »Kinsei no kokusai bōeki to kikinzo no ryūtsū ni kan-suru ichi-kōsatsu« (oversættelse ved professor Ikuta Shigeru).

erlæggelsen af Øresunds-tolden, eller i Manila på Filippinerne, hvortil de spanske sølvgaleoner fra Acapulco ved Mexicos stillehavskyst søgte ind.

Hovedpulsåren var strømmen af sølv fra den ny verden til Europa. Samtiden var stærkt optaget heraf og navnlig af den forbløffende kendsgerning, at Spanien, der modtog sølvet, trods denne rigdom blev fattigere og fattigere, idet sølvet flød videre og endte i andres lommer, medens Spanien selv havnede i en udtærende inflation baseret på kobber. Sidenhen har man ivrigt studeret de økonomiske virkninger af sølvstrømmen til Europa, bl. a. den såkaldte prisrevolution i det 16. århundrede, både i Spanien og udenfor. Det stod også samtiden klart, at som det gik med Spanien i den lille skala, gik det med Europa i den større: en betragtelig del af det amerikanske sølv forlod Europa og flød videre til Asien. Dette gav atter anledning til fantasier over hvilke umådelige rigdomme, der måtte være ophobet i Østens skatkamre, idet man forestillede sig, at her havnede sølvet. Nogle observatører betragtede ædelmetaleksporten fra Europa som rimelig og gavnlig set fra et nationaløkonomisk synspunkt, andre jamrede derimod derover i lighed med den klassiske oldtids skribenter, som havde beklaget det skæve bytteforhold mellem Romerriget og Orienten. Gode gulddukater blev brugt i betaling for luksusvarer, som en nøjsom romer burde kunne være foruden.

Tidens analytiske hoveder beskæftigede sig også med årsagerne til ædelmetalstrømmene, deres sammensætning og retninger. Metallernes betydning for pris- og lønudviklingen og deres rolle i de internationale handelsmekanismer var således centrale spørgsmål ved udformningen af den klassiske økonomiske teori. Om specielt strømmen fra Europa til Asien gav denne teoris fader, skotten Adam Smith, i 1776 i sit værk om *Nationernes Velstand* en forklaring, som stort set siden har været gængs latin og er det den dag i dag blandt økonomer og historikere.

Smith skrev, at »in the East Indies, particularly in China and Indostan, the values of the precious metals, when the Europeans first began to trade to those countries, was much higher than in Europe«. Han var overbevist om, at denne drivkraft stadig virkede ved udgangen af det 18. århundrede: »There is scarcely any commodity which brings a better price, there; or which, in proportion to the quantity of labour and commodities which it costs in Europe, will purchase more or command a greater quantity of labour and commodities in India«. Og han tilføjede, at sølv snarere end guld med fordel kunne bringes til Asien, »because in China, and the greater part of other markets in India, the proportion between fine silver and fine gold is but as ten, or at most twelve, to one; whereas in Europe it is as fourteen or fifteen to one«. Dette gjaldt også trafikken over Stillehavet, fra Acapulco til Manila: »The silver of the new continent seems in this manner to be one of the principal commodities by which the commerce between the two extremities of the old one is carried on, and it is by means of it, in a great measure, that those distant parts of the world are connected with one another«. ¹ Det er denne »ratio«-forklaring, jeg i det følgende gerne vil drøfte

¹ Adam Smith, *The Wealth of Nations*. (London 1776–78, Everyman's Library ed. London 1947), bd. I, s. 187 ff.

nærmere. Jeg vil gøre det i lyset af nogle nye undersøgelser, andres og egne, men først et par ord om, hvorledes handelsforbindelsen mellem Europa og Asien iøvrigt var organiseret.

II

Den oversøiske ekspansion var i Portugal og Spanien tilrettelagt af staten og blev ledet fra regeringskontorer. I Holland, England, Frankrig og Danmark—Norge betjente man sig derimod af handelskompagnier, der var organiseret som aktieselskaber. Staten overlod her noget af sin suverænitet til kompagnierne. De blev udstyret med et nationalt monopol på den oversøiske handel og fik tillagt en vis ret til at slutte traktater og aftaler med fremmede magter. Disse kompagnier og deres monopoler blev forøvrigt ved slutningen af 18. århundrede skydeskive for liberalisternes kritik under ledelse af nys nævnte Adam Smith, der betragtede dem som en hemsko for en videre markedsudvidelse. Den klassiske skole troede fuldt og fast på fordelene ved et mere åbent marked. Det ville give plads for en højere grad af international arbejdsdeling og således udnytte de givne produktionskræfter bedre, d.v.s. producere til lavere omkostninger og dermed forøge nationernes velstand. Således lød i al korthed ræsonnementet.

I den her betragtede periode er det altså nationale koncessioner, som har ansvaret for den oversøiske trafik. Regeringskontorer og handelskompagnier er de kanaler gennem hvilke den internationale handel og de ædle metaller bevæger sig. Disses regnskabsbøger og andet statistisk materiale, som er relativt velbevaret, danner grundlaget for vore analyser af strømmene. Flere forskere har bearbejdet dette materiale systematisk, og i løbet af de senere år fremlagt resultaterne af deres anstrengelser. Ved Centret for europæiske ekspansionsstudier i Leyden har man således støvsuget det hollandske ostindiske kompagnis såkaldte *negotiejournaler* for data og behandlet dem datamatisk.² Tilsvarende har dr. K. N. Chaudhuri, School of Oriental and African Studies, London, gjort for det engelske East India Company's vedkommende.³ Meget værdifuldt stof er dermed lagt frem. Vores forståelse af kompagnierne som handelsorganismer er blevet væsentligt forbedret. Alligevel må vi i vor sammenhæng nævne, at trods kompagnimaterialets

² F. S. Gaastra, *De verenigde Oost-Indische Compagnie in de zeventiende en achtiende eeuw; de groei van een bidrijf Geld tegen goederen. Een structurele verandering in het Nederlands-Aziatisch handelsverkeer. Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 91, no. 2, 1976; samme, *The Exports of Precious Metals from Europe to Asia by the Dutch East India Company, 1602-1795*. Stencileret paper til Workshop in Pre-Modern Monetary History 1200-1750 A.D. Madison, Wisconsin, 1977. — Om det hollandske kompagnimateriale og negotieprotokoller, se iøvrigt Kristof Glamann, *Valg og vurdering ved benyttelse af kompagniarbiver. Et metodisk bidrag*. Festskrift til Astrid Friis. Kbh. 1963, s. 143-152.

³ K. N. Chaudhuri's to hovedværker er: *The English East India Company. The Study of an Early Joint-Stock Company, 1600-1640*. London 1965 og: *The Trading World of Asia and the English East India Company, 1600-1760*. Cambridge 1978. Blandt hans mange artikler er navnlig 'The Economic and Monetary Problems of European Trade with Asia during the Seventeenth and Eighteenth Centuries'. *The Journal of European Economic History* 4:2, 1975, s. 323-58, af interesse i nærværende sammenhæng.

rigdom er dets rækkevidde dog begrænset. Kompagnierne var i det oversøiske ikke ene om at formidle handelen. De europæiske handelsselskabers kontakter i Asien indskrænkede sig til enkelte, udvalgte, overvejende maritime støttepunkter i periferien. Derfor svigter disse kilder ved vurderingen af selve de asiatiske produktions- og afsætningsstrukturer, omkostninger og priser.

Der findes imidlertid andre kilder end de europæiske. Af stor interesse er her en række nye nationale, regionale og lokale studier, som vurderer det økonomiske forløb »indefra« og på grundlag af »eget« materiale. Dette gælder således indiske studier over Koromandelkystens og Bengalens forhold i 17.—18. århundrede og japanske undersøgelser af Tokugawa-shogunatets økonomiske historie.⁴ I virkeligheden er det en ganske overvældende mængde oplysninger, vi i dag råder over og informanterne er ved at finde sammen. To eksempler herpå: Til den internationale historikerkongres 1975 i San Francisco organiserede jeg en kosmopolitisk gruppe omkring temaet ædelmetalproduktion og -handel i nyere tid, hvilke bidrag nu er under udgivelse ved min kollega, professor Hermann Kellenbenz. I 1977 arrangerede det historiske departement ved University of Wisconsin en såkaldt »workshop« i »Pre-Modern Monetary History«, som var meget vellykket og som også kastede lys over spørgsmålet om ædelmetalstrømme og verdenshandel. En ny »workshop« er iøvrigt under forberedelse.

III

Informationsfylden gør det naturligt, at man tager den klassiske forklaring op til fornyet afprøvning. Gør man det, må man nævne, at den historiske geografi har ændret sig afgørende. Hvor man tidligere i europæiske fremstillinger af den ostindiske handel og pengestrømmen østpå opererede med et temmelig uspecificeret område — »det asiatiske« — har vi i dag foran os et landkort med mange og forskelligartede lande og regioner, i virkeligheden lige så nuanceret som det billede vi igennem et stykke tid har besiddet af det samtidige Europa, hvor forskellene i udviklingstrin regionerne imellem netop er afgørende for vor tolkning af den europæiske økonomiske historie, jfr. det netop udkomne 5. bind af *Cambridge Economic History of Europe*.⁵

Det asiatiske kontinent rummer en lang række markeder, hvoraf mange er forbundne ved regulære ruter, især maritime. Handelssamkvemmet mellem regioner og markeder varetages ikke blot af europæiske kompagnier og kompagnifolk, men i høj grad af asiatiske købmænd, købmandshuse og handelsselskaber, arme-

⁴ En lang række af de indiske studier er præsenteret som artikler i *The Indian Economic and Social History Review*, se eksempelvis Om Prakash, 'Bullion for Goods: International Trade and the Economy of Early Eighteenth Century Bengal'. Sst. XIII, No. 2, April-June 1976. Hertil føjer sig en række utrykte doktorafhandlinger fra Delhi School of Economics. Japanske Studier løbende i bl. a. *Tōhōgaku* (Eastern Studies) ed. by the Tōhō Gakkai med engelske resumeer og i samme instituts engelsksprogede bulletin *Acta Asiatica*. Se også: *Bibliography of Japanese Historiography* (1969-1973), ed. The Japanese National Committee of Historical Sciences. Tokyo 1975.

⁵ Kristof Glamann, *The Changing Patterns of Trade*. The Cambridge Economic History of Europe V. The Economic Organization of Early Modern Europe, ed. E. E. Rich & C. H. Wilson. Cambridge 1977, Chapter IV.

niere, persere, indere, malajer, kinesere, koreanere, europæiske »country traders« m.v. Markedsorganisationen varierer fra sted til sted. En meget stærk regulering fra centralt hold af udenrigshandelen finder vi i Japan og Kina, hvorimod forholdene i dele af Sydøstasien og på det indiske kontinent er præget af løsere og skiftende systemer. På nogle af pladserne her finder vi megen usikkerhed og vilkårlighed, korte handelssæsoner og få eller ingen faciliteter (magasiner, kredit- og finansiering, notering m.v.).

Med hensyn til ædelmetallerne er det åbenbart, at omsætningen inden for det asiatiske område ikke alene er bestemt af strømmene fra Europa og Acapulco, men tillige af en række andre guld- og sølvstrømme. Der var adskillige ædelmetalproducenter i selve Asien og disse spillede en vigtig rolle ved udligningen af handelsoverskud og -underskud mellem de forskellige områder. Den europæiske handel med Asien var naturligvis ikke upåvirket heraf. Ædelmetalproduktion kendes således i Persien, Indien, Sydøstasien og Kina, men den største producent af dem alle var uden enhver tvivl Japan.

Om den japanske produktion og omsætning er vi i dag velinformeret takket være to fremragende forskeres indsats, professorerne Seiichi Iwao og Atsushi Kobata, begge medlemmer af det japanske akademi.⁶ Vi ved nu, at Japan i det 17. århundrede havde en ædelmetalproduktion og en produktion af kobber (det tredje møntmetal) som oversteg produktionstillene fra Amerika og Europa. Vi ved også, at denne produktion i kraft af asiatiske og europæiske købmænds handel med Japan indtog en nøgleposition ved udligningen af handels- og betalingsbalancer over betragtelige dele af Asien.

Kina var i slutningen af 16. og begyndelsen af 17. århundrede yderst afhængig af tilførsler af japansk sølv. Også spansk-amerikansk sølv spillede forøvrigt en rolle i denne den sene Ming-periodes økonomi.⁷ I første trediedel af 18. århundrede var Kina påny i bekneb for møntmetaller. Nu gjaldt det kobber. Som påvist af professor John Hall, direktør for Havard universitetets School of Japanese Studies, leverede Japan, hvis kobberminer syd for Osaka hørte til blandt verdens største, det fornødne.⁸ Andre dele af Asien frembyder tilsvarende eksempler på afhængighed af de japanske metaller. I Sydøstasien således Annam og Malacca, i Sydasiens regionerne Koromandel og Bengalen.

⁶ Seiichi Iwao, *Shuinsen bōkishi no kenkyū*. Tokyo 1958; sammes, *Shuinsen to Nihon machi*. Tokyo 1962; sammes, *Japanese Gold and Silver in the World History*. International Symposium on History of Eastern and Western Cultural Contacts, 28 October–5 November 1957. Tokyo 1959, s. 63–67; sammes, *Japanese Foreign Trade in the 16th and 17th Centuries*. Acta Asiatica: Bulletin of the Institute of Eastern Studies No. 30, 1976, s. 1–18. Atsushi Kobata, *Chūsei Nisshi tsūkō bōeki shi no kenkyū*. Tokyo 1941; sammes, *Nihon kōzanshi no kenkyū*. Tokyo 1968; sammes, *The Production and Uses of Gold and Silver in Sixteenth and Seventeenth Century Japan*. Economic History Review 2. Ser. XVIII: 2, 1965, s. 245–266.

⁷ William S. Atwell, *Notes on Silver, Foreign Trade, and the Late Ming Economy*. Stencileret paper til Workshop in Pre-Modern Monetary History 1200–1750 A.D. Madison, Wis. 1977, s. 1 ff.

⁸ John Hall, *Notes on the Early Ch'ing Copper Trade with Japan*. Harvard Journal of Asiatic Studies 12:3–4 (December 1949), s. 444–461.

Helt til Europa nåede den japanske møntmetalstrøm. Som et kuriosum kan man nævne, at japanske guldmønter kom på markedet via det hollandske ostindiske kompagni. Det var de smukke, ovalformede, bladtynde *kobans*, som i Amsterdam formentlig er blevet afsat som kunstværker eller smykker snarere end omvekslet som mønter. Indførselen til Europa af japansk kobber var derimod af en anderledes massiv og vedvarende karakter. I over 40 år importerede hollænderne japansk stavkobber. Det noteredes i perioden 1669–1688 daglig på varebørsen i Amsterdam og var konkurrencedygtigt med svensk og andet europæisk kobber.⁹ At netop hollænderne var instrumentale i dette varebytte skyldtes det monopol, de besad siden 1639 blandt europæerne på Japan-handelen over havnen i Nagasaki. Det hollandske kompagnimateriale indtager derfor en særstilling på dette punkt.

Hollænderne kunne ikke drive deres ostindiske handel uden eksport af ædelmetaller fra Europa til Asien, selvom generalguvernør Jan Pietersz: Coen i det 17. århundredes begyndelse forestillede sig dette. Men overalt, hvor de kunne, supplerede de deres beholdninger med asiatiske møntmetaller. I kompagniets inter-asiatiske handel spillede de japanske metaller en central rolle.¹⁰ I årene fra 1639 til 1668 afviklede det hollandske kompagni således mellem $\frac{1}{3}$ og $\frac{1}{2}$ af sit transaktionsbehov i den inter-asiatiske handel, der omspændte hele det maritime Asien fra Japan i øst, over Taiwan, Kina, Indonesien, Malacca, Indien, Ceylon, til Persien, Arabien og Østafrika i vest, ved hjælp af japansk sølv. Et japansk eksportforbud i 1668 tvang det hollandske selskab til at skifte fra sølv til guld (de ovennævnte *kobans*). Det hollandske kompagnimateriale bekræfter, hvad vi ved fra japanske kilder, at den japanske guldproduktion i slutningen af 1660'erne steg meget kraftigt. Omkring 1670 er en eksport-guld-»boom« tydelig. Senere dæmpede den japanske regering guldeksporten, dels ved hjælp af temporære eksportforbud, således i 1685–86, dels ved hjælp af devalueringer, eksempelvis i 1696 og 1720. Forøvrigt er det tankevækkende, at en kraftig efterspørgsel efter guld netop i 1660'erne gør sig gældende i Indien, navnlig på Koromandelkysten. Det hollandske kompagni imødekom dette behov ved hjælp af japanske guldmønter, men også ved udførsel af guld og guldmønter fra Europa. En analyse af det britiske ostindiske kompagnis *negotiejournaler* viser en tilsvarende engelsk interesse for eksport af guld til Indien i 1660'erne.¹¹

Vi kan herefter fastslå, at japanske møntmetaller i kraft af deres mængde og omfattende cirkulation spillede en stor rolle i den asiatiske omsætning og øvede indflydelse på de europæiske udskibninger til Asien, kvantitativt og kvalitativt. Udvider vi vor tidshorisont fra Adam Smith's mere aktuelt bestemte (18. århundredes anden halvdel, hvor sølvet var dominerende og Kina-handelen i fokus)

⁹ Kristof Glamann, *Japanese Copper on the European Market in the Seventeenth Century. Schwerpunkte der Kupferproduktion und des Kupferhandels in Europa 1500–1650*, ed. Hermann Kellenbenz. *Kölner Kolloquien zur Internationalen Sozial- und Wirtschaftsgeschichte* 3. Köln/Wien 1977, s. 280–289.

¹⁰ For det følgende Kristof Glamann, *Dutch-Asiatic Trade 1620–1740*. Copenhagen/The Hague 1958, *passim*.

¹¹ Kristof Glamann i: *The Cambridge Economic History of Europe* V, s. 259.

og betragter ædelmetalstrømmene over et par århundreder, øjner vi i hvert fald én periode med guld som dominerende eksportmetal fra Europa, hvilket ikke passer ind i den klassiske teori.

Disse meget enkle kendsgerninger vejer efter min mening tungt. De må nødvendigvis bevirke en revision af den almindeligt vedtagne forestilling om international handel i denne epoke som en proces alene baseret på en ensidig strøm af umøntet og møntet metal fra den nye verden via Europa eller Stillehavet til Asien. De opfordrer også til en revision af den klassiske »ratio«-forklaring samt til en drøftelse af de forsøg på nytolkning, som er kommet frem i de senere år. Lad os derfor se lidt nærmere herpå.

IV

Dr. K. N. Chaudhuri, der som nævnt på et overvældende empirisk grundlag har givet os den grundigste fremstilling af det engelske East India Company's historie i 17. og 18. århundrede, er en fornem repræsentant for de moderne teoretikere.¹² Han ønsker netop teorien bragt ind i de mange kompagnidata og river faktisk sine kolleger i næsen, at disse på grund af manglende teoretisk interesse eller indsigt ikke rigtigt begriber mekanismerne i den ostindiske handel. Selv betjener han sig virtuost af en række af den økonomiske videnskabs yndlingsbegreber. Det vrirler hos ham med »growth«, »liquidity preferences«, »transaction demands«, »income and investment levels«, samt »flow mechanisms«, »multipliers«, »elasticities« og andre »in«-ord.

Kvintessencen af hans teoretiske overvejelser er følgende: Ædelmetalstrømmen fra Europa til Asien betragter dr. Chaudhuri som kompensationsbetaling til udligning af et mere eller mindre permanent stort, asiatisk handelsoverskud. Den manglende balance hænger sammen med den af Adam Smith nævnte forskel i prisniveauer mellem de to områder. Ædelmetallernes værdi målt i varer og tjenesteydelser er større i Asien end i Europa, derfor kan det betale sig for europæerne at eksportere ædelmetaller til Asien og hjemtage varer derfra. Dette er det Smith'ske ratio-ræsonnement, der yderligere specificerer, at medens forholdet mellem de to hovedmøntsorter, guld og sølv, i Europa er 1:14 eller 1:15, er det i Asien kun 1:10 eller højst 1:12, hvorfor det er mere fordelagtigt at eksportere sølv fra Europa end guld. Dernæst bringer dr. Chaudhuri økonomen David Ricardo ind i billedet, nemlig dennes såkaldte »specie-flow«-mekanisme.¹³ Den siger, at har der igennem længere tid eksisteret en forskel i de absolutte prisniveauer, vil en udligning finde sted i og med at mønter og møntmetal strømmer fra det ene område til det andet, med det resultat, at en ligevægt langsomt vil indfinde sig, hvorpå ædelmetalstrømmen vil aftage, standse og erstattes af et

¹² I det følgende især K. N. Chaudhuri's artikel i: *The Journal of European Economic History* 1975:4, cit. ovenfor.

¹³ »Specie-flow« mekanismen er navnlig udviklet af David Hume (i hans *Essays* 1752), medens Ricardo især bidrog med »comparative cost«-teorien. Også John Stuart Mill kunne drages ind med begrebet »reciprocal demand« til supplerung af Ricardo, nemlig for de tilfælde, hvor en sammenligning er udelukket på grund af manglende identitet i komponenterne. Jeg skylder professor, dr. polit. Jørgen Gelting, Århus, tak for vejledning på dette teorihistoriske punkt.

gensidigt varebytte. Prisniveauerne udlignes da. En sådan udligning kan dr. Chaudhuri dog ikke få øje på i sit materiale. Tværtimod undrer det ham, at han intetsteds i det engelske kompagniararkiv har kunnet finde en pengekvantitetsbetragtning, skønt flere af det 16. og 17. århundredes engelske økonomiske skrifter var optaget af sammenhængen mellem cirkulerende pengemængde og prisniveau. Endelig mener han, at de europæiske kompagniers jagt på ædelmetal til eksport vidner om en høj likviditetspræference, hvilket gælder alle samfund, som gør brug af metalmøntfod. Overhovedet er den europæiske søgen efter amerikansk sølv motiveret heraf. Såvidt dr. Chaudhuri.

V

Mod dette forklaringskompleks kan rettes en række indvendinger. For det første må det om de komparative forskelle i løn- og prisniveau siges, at disse forudsætter, at de faktorer, man sammenligner, er identiske eller sammenlignelige. Her kniber det. Hovedparten af de til Europa indførte asiatiske varer (peber og andre krydderier, the, kaffe, sukker, bomuld m.v.) var agrare og uden europæiske ækvivalenter. Sammenligninger er derfor uden mening. Om landbrugsvarer fastslog forøvrigt Adam Smith i sit afsnit om arbejdsdelingen, at »in agriculture the labour of the rich country is not always much more productive than that of the poor«.¹⁴ Han betragtede endvidere europæernes asiatiske handelspartnere som rige. De hørte til de opulente medlemmer af nationernes store familie.

Det vil formodentlig derfor være mere frugtbart at samle sig om de teknologiske og naturgivne forhold snarere end om komparative omkostningsfordele i diskussionen af handelsmekanismerne mellem Europa og Asien i denne epoke. Når f. eks. indiske tekstiler i tiden indtil den industrielle revolution er så konkurrencedygtige i Europa, at de ostindiske returladninger bugner med dem, er det næppe så meget fordi de har været billigere i produktion, men fordi de har været de europæiske tekstiler overlegne i teknik, d.v.s. i behandlingen af bomulden og silken, i farvning, vævning og formgivning. Dr. Chaudhuri har selv strejft dette i en af sine afhandlinger.¹⁵

Heller ikke ratio-forklaringen kan stå for en nærmere efterprøvning. Tager man f. eks. Indien i det 17. århundrede vil man opdage, at efterspørgslen efter ædelmetaller var meget svingende fra område til område. Koromandelkysten havde en guldfod, Bengalen en dobbelt sølv-kobber-fod. Stormogulernes skattepolitik influerede på de regionale forhold. Således førte udmøntningen af en tribut, som i 1656 skulle erlægges til Delhi i sølvmønt, med sig, at forholdet mellem guld og sølv på Koromandelkysten ganske ændrede sig. En ny kolbøtte tog ædelmetalpriserne atter i 1660'erne, da stormogulen nu krævede tribut ind i guld-pagodas.¹⁶ En nylig foretagen, endnu upubliceret undersøgelse af en ung ameri-

¹⁴ Adam Smith, *anf. arb.*, s. 6.

¹⁵ K. N. Chaudhuri, *The Structure of the Indian Textile Industry in the 17th and 18th Centuries*. *The Indian Economic and Social History Review*, 1974.

¹⁶ T. Raychaudhuri, *Jan Company in Coromandel 1605-1690. A Study in the Interrelations of European Commerce and Traditional Economies*. *Verhandelingen van het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde* 38, 1962, s. 185 ff.

kansk historiker, Joseph J. Brenning, af handelspladsen Surat's (Indiens vestkyst) rolle i den engelske East India Company's eksport af ædelmetaller viser, at værdiforholdet mellem de to metaller i årene fra 1655 til 1670 lå over det europæiske niveau, nemlig 1:16, medens forholdet i Europa var 1:14. Udtrykt i guld var det altså tabsgivende at sende sølv fra London til Surat. Det engelske kompagnis folk forsøgte da også at betale med andre varer end sølv i Surat i denne periode.¹⁷

Ædelmetalhandelens stærke afhængighed af de lokale eller nationale regimers skattepolitik fremgår ligeledes klart af moderne japanske undersøgelser. Således har dr. Kazui Tashiro studeret handelen mellem Japan og Korea i det 17. århundrede. Den foregik via øen Tushima og var baseret på sølvbarrer (såkaldte *cho-gins*), der i udmøntet skikkelse havnede i Kina i retur for kinesisk råsilke, som endte i Japan. Sølveksporten var større end den tilsvarende over Nagasaki. Handelen fra Korea til Kina var en decideret tribut-handel. Skattepolitik og ikke frie markeds kræfter dirigerede den. Japanske devalueringer af sølvbarrerne i 1695 og 1711 påvirkede omsætningen, dog uden at standse trafikken.¹⁸

Ratioteorien forudsætter effektivt fungerende markeder, men sådanne er svære at få øje på. De europæiske kompagnifolk havde ofte problemer i deres ædelmetalforretninger, ikke blot fordi forsyningerne kunne svigte og forsendelsernes sammensætning var en anden, end de havde ønsket sig, men især fordi selve omvekslingen var besværlig. Ratioteorien overser ganske omkostningerne ved den lokale omveksling. Hverken europæiske eller amerikanske mønter var umiddelbart anvendelige i den lokale omsætning ved indkøbet af ostindiske returvarer. Mønterne skulle smeltes om og barrierne udmøntes i lokalt præg. Hos de lokale møntmestre, hvis værksteder kun undtagelsesvis lå ved de europæiske faktorier, men oftest var placeret inde i landet ved den stedlige fyrstes residens, kunne der være lange ventetider. Transporten til og fra var en risikabel og kostbar affære. Også hos de lokale pengemæglere ved kysten løb der omkostninger på. Nogle steder var pengehandelen belagt med afgifter. Det engelske kompagni oplevede sæsoner i Bengalen i 17. århundrede, hvor faktorerne eller supercargoerne overhovedet ikke kunne afsætte deres ædelmetaller. I 1680 skrev de engelske faktorer fra Hughli (Bengalen): »We always looked upon gold as merchandise it being so even when in *mohars* (lokale guldmønter), but silver is cash or sooner converted there unto«.¹⁹

Andre eksempler kan anføres. Professor Earl Pritchard nævner i sin studie over det engelske kompagnis handel med Kina i det 18. århundrede, at det havde

¹⁷ Joseph J. Brenning, *Silver in Seventeenth Century Surat: Monetary Movements and the Price Revolution in Mughal India*. Stencileret paper til Workshop in Pre-Modern Monetary History 1200–1750 A.D. Madison, Wis. 1977, s. 19 f. and Appendix 1.

¹⁸ Kazui Tashiro, *Tsushima-han's Organization of Trade with Korea*. *The Socio-Economic History (Shakai-Keizei-Shigaku)* 41:1. 1975; sammes, *Trends in the Japanese-Korean Trade in the Seventeenth and Eighteenth Centuries, and the Japanese Ships in the Korea Trade*. *Chōsen Gakuhō*, Journal of the Academic Association of Koreanology in Japan No. 79 (April 1976).

¹⁹ Susil Chaudhuri, *The Financing of Investments in Bengal, 1650–1720*. *The Indian Economic and Social History Review*, 1971; sammes, *Trade and Commercial Organization in Bengal 1650–1750*. Calcutta 1975.

et konstant tab på sit sølv i Kanton, som i årene mellem 1775 og 1795 beløb sig gennemsnitlig til godt 5 %.²⁰ Jeg vil tro, at en undersøgelse af det danske asiatiske kompagnis forhold ligeledes ville vise en tabsgivende sølveksport.

Ratioargumentet og Ricardo's »specie-flow«-mekanisme forudsætter i virkeligheden en udviklet international rembourso- og valutahandel, som ikke fandtes på datidens asiatiske handelspladser, hvor graden af monetarisering var meget forskellig og hvor en meget stor del af produktionen lå uden for pengeøkonomien. Heller ikke i Europa fungerede systemet perfekt, men dog bedre. Der var store forskelle i udviklingsgrad fra de avancerede pengebørser i Amsterdam, London og Hamburg til mere primitive forhold på pladser som Archangelsk og Kiev. Intetsteds i Asien finder vi i disse århundreder en til Amsterdam, London eller Hamburg svarende international penge- og valutabørs.

Endelig er der likviditets-præference-begrebet, som med dr. Chaudhuri's ord er »the modern terminology for the practice of another age«.²¹ Dette er nu, som man tager det. Begrebet er især udviklet af John Maynard Keynes på grundlag af forholdene i 1920'erne og 1930'erne. Likviditet har med besiddelsen af rede penge at gøre. Kapital kan være mere eller mindre bundet, men optræder den i form af »cash« har den så at sige en ekstra værdi, idet dens indehaver da har frihed til at disponere i bevidstheden om at sidde inde med et maksimum af valgmuligheder. Foretrakkes en sådan stor manøvre- og valgfrihed taler man om en likviditetspræference. I det øjeblik en beslutning træffes og pengene ombyttes med et andet gode, f. eks. et varelager eller et hus, afgiver man noget af den frihed, som var knyttet til besiddelsen af de rede midler.

Likviditetsbegrebet har således med økonomiske beslutninger at gøre. Økonomiske beslutninger træffes med henblik på fremtiden. Man kan derfor sige, at likviditet har med overgangen fra det kendte til det ukendte eller det forventede at skaffe. Markedets karakter spiller her en afgørende rolle for hvilken grad af manørefrihed eller fleksibilitet, man har. Skal man afhænde en vare i et ufuldkomment marked vil den pris man får ved hurtigt salg formentlig være lavere end den, der kunne opnås ved indsats af mere tid og med mere besvær. Det kræver her omhu at finde den køber, der vil give den bedste pris. Salg »med kort varsel« må implicere »tab« i sammenligning med, hvad der kunne opnås med længere respit. Varer, som skal sælges i et sådant uudviklet marked, har derfor en lavere grad af likviditet end varer på et friere marked.

Endnu strammere vil situationen naturligvis være, om f. eks. et handelsselskab erhverver sig et uomsætteligt aktiv f. eks. et fabriksanlæg med fort, varehuse og anden infrastruktur. Her bliver der tale om en binding til et handlingsmønster, som strækker sig over betydelig tid. Flexibiliteten vil i virkeligheden være borte.

Jeg har lånt denne korte teoretiske diskussion fra professor John Hicks' essay om krisen i den Keynesianske økonomi.²² Den kan nemlig bruges til at illustrere

²⁰ Earl H. Pritchard, *The Crucial Years of Early Anglo-Chinese Relations, 1750-1800*. Research Studies of the State College of Washington IV. Washington 1936, s. 152 f.

²¹ K. N. Chaudhuri i: *The Journal of European Economic History* 4:2. 1975, s. 327.

²² John Hicks, *The Crisis in Keynesian Economics*. Oxford 1975, s. 39 and 41 ff.

de europæiske kompagniers dilemma i mange egne af Asien i 16. til 18. århundrede. Ser vi på den fleksibilitet i anvendelsesmuligheder, som de modtagne pengebeholdninger eller ædelmetaller gav faktorerne, må vi nok konstatere, at den var ret ringe. Handelssæsonerne var ofte meget korte, bestemt af den geografiske transportsituation, navnlig af monsunmønstret. Det bedste tidspunkt for opkøb af returvarer var ofte, når »the shipping season« var ovre, men dette krævede forlods binding af midler, som, hvis de overhovedet var til stede — hvad de mange gange ikke var — kunne vise sig at være fejlanbragt i lyset af de ønskesedler, næste sæsons skibe førte med sig. Al europæisk Ostindienhandel i denne periode havde et »time lag« på 1–2 år i eksekveringen af indkøbsordrer, hvilket betyder en ganske væsentlig begrænsning i den fleksibilitet, dispositionen over rede penge ellers måtte give. Hele diskussionen omkring det såkaldte »overlæg« i Kinahandelen, d.v.s. betimeligheden af at lade kompagnitjenere ligge sæsonen over og frem til den næste, afspejler det førnævnte dilemma.²³

VI

Den moderne tolkning bygger for en del på et begrebsapparat, som er et barn af det 20. århundrede. Det handler om vor tids macroøkonomier og er udklækket i de statistiske bureauer. Umiddelbart virker det derfor lidt firkantet at ville presse dette apparat ned over en præ-statistisk, før-industriell tid, hvor man end ikke med den bedste vilje af verden vil kunne skaffe et i så henseende bæredygtigt materiale til veje. Heroverfor kunne man imidlertid replicere, at selv uden talmæssig dækning må det være en analytisk sund øvelse at tænke i disse baner, idet det jo ikke *a priori* kan udelukkes, at moderne teori og dens terminologi kan forklare andre tidsaldres praksis. Måske det bare skyldes åndelig lathed, at historikere afviser sådanne forsøg. Endvidere kan der være tale om noget mindre højtideligt end en teori, nemlig om gode analogier. Analogislutninger er, som man ved, vigtige og uundværlige for al intellektuelt skabende virksomhed. Også historikere betjener sig heraf. De bruger analogien som heuristisk element i deres empiriske analyser, men også som forklaringsredskab i deres undervisning og som ramme om deres fremstillinger. Analogien falder dem nemt i pennen. Den frisker op, levendegør stoffet — og er så klædelig, når man skal til bal i den samfundsvidenskabelige!

Dagen derpå kan det hændes, at tømmermændene indfinder sig og man spørger: Hvad har vi egentlig vundet i fordybet indsigt og præcision? Charles Wilson har fornylig udtrykt dt på følgende måde: »The basic instincts of the historian *qua* historian, for the 'feel' of an historical situation must be balanced against the abstract logic of the economist.«²⁴ Instinkter er jo ganske uvidenskabelige, men kan være nyttige. Jeg vil advare mod en for håndfast overførelse af en senere tids økonomiske ræsonnementer og begreber på denne tidsalders forhold,

²³ Kristof Glamann, *Studie i Asiatisk Kompagnis økonomiske historie, 1732–1772*. HT 11. r. II. Kbh. 1949, s. 383 ff.

²⁴ Charles Wilson, *The Limitations of Historical Analysis*. The Cambridge Economic History of Europe V. 1977, s. 37.

hvor markedsmekanismerne var ufuldstændige og størstedelen af produktionen endnu befandt sig i selvforsyningssektoren. Det giver en falsk følelse af videnskablighed, rent bortset fra at de foreliggende data ikke bekræfter den nye tolkning og heller ikke den klassiske. Rationerne lå ikke fast. De varierede i henseende til både tid og sted. Sølvet var ikke enerådende i forsendelserne fra Europa. Der var vigtige handelspladser i Asien, hvor man i perioder havde en »europæisk« ratio mellem guld og sølv. Omkostningerne ved omvekslingen af de udsendte metaller var store og konstante, så store, at de formentlig opslugte eventuelle ratiogevinster. Sammenligninger af prisniveauer er umulige at foretage bl. a. fordi størrelserne — hvad de til Europa importerede asiatiske varer angår — er usammenlignelige. Likviditetsbetragtninger i moderne forstand har ej heller nogen mening, når man overvejer de snævre grænser, markedet satte. Endelig mødtes den amerikanske/europæiske ædelmetalstrøm i det store asiatiske handelsrum med andre, kraftige strømme, først og fremmest med de japanske ædelmetaller og kobber. Japan er ikke i Tokugawa-epoken helt så isoleret fra omverdenen, som man hidtil har antaget. Uden kendskab til eksporten fra denne den daværende verdens måske største producent af montan-metaller vil de europæiske dispositioner være delvis uforståelige.

VII

Hvorledes da anskue ædelmetalstrømmen fra Europa? Jeg vil foreslå, at man holder sig tre fundamentale forhold for øje. For det første, at den europæiske aktivitet i Asien primært tog sigte på at forsyne Europa med orientalske produkter, ikke på at finde afsætningsmarkeder i Asien for europæiske produkter. Det var indkøb, ikke salg, det gjaldt. For det andet, at kompagnierne som import-selskaber ikke blot havde deres eget lands forsyning med asiatiske varer i tankerne, men også forsyningen af den del af Europa, som ikke var aktiv i Asien-handelen. Trods de nationale monopoler var kompagnierne ganske stærkt præget af indbyrdes konkurrence. Denne konkurrence træder tydeligt frem ved re-eksporten af de fra Asien indførte produkter, som — og dette er det tredje grundlæggende træk — lå i private købmænds og købmandshuses hænder.

I dette kapløb skal de ædle metaller placeres. De hører hjemme i indkøbsafdelingen som en omkostning og ikke i salgsafdelingen som et dækningsbidrag eller en fortjeneste. Jeg citerede i indledningen Adam Smith. Læser man videre hos ham, vil man opdage, at han i virkeligheden ikke selv tillagde ratioidifferencerne den betydning, en senere tids forskning har gjort. Han skrev: »By the annual exportation of silver to the East Indies plate is probably somewhat dearer in Europe than it otherwise might have been; and coined silver probably purchases a larger quantity of labour and commodities. The former of these two effects is a very small loss, the latter a very small advantage; both too insignificant to deserve any part of the public attention.«²⁵ Smiths hovedanliggende var nemlig ikke eksporten af guld og sølv, men den europæiske produktions vækst som

²⁵ Adam Smith, anf. arb., s. 395.

følge af erhvervelsen af ædelmetal i den nye verden. At disse metaller — eller en del deraf, idet hovedparten formentlig blev fastholdt i Europa — dernæst blev eksporteret til Asien havde mindre at sige, når de først havde aftjent deres værnepligt i den europæiske produktion. Med tiden banede ædelmetalstrømmen i Asien vejen for en eksport af europæisk producerede varer. Men det hører den følgende epokes — kolonialismens og imperialismens — historie til.

Summary:

PRE-MODERN INTERNATIONAL TRADE AND THE FLOWS OF
PRECIOUS METALS: A COMMENTARY

The flow of money and bullion played a crucial part in the build-up of premodern international trade. These flows have mainly been discussed on the basis of American silver along with the drain thereof from Europe to Asia. The drain has been explained as being the result of a marked and wide disparity in the value of gold and silver in terms of commodities in the two continents. It has generally been supposed that it was a profitable business to export silver from Europe to Asia.

The present paper calls attention to Japan's rôle as a producer of precious metals. Japanese production figures are in fact comparable with those of the New World. Furthermore, Japanese precious metals circulated widely. They were important in the off-setting of the trade balances of many regions in maritime Asia, and they influenced European shipments to Asia as well. The paper questions the validity of the ratio-argument against the evidence of modern regional research. It points out that the ratio advantages were often eliminated by the imperfect and very costly exchange mechanisms which were existent at many Asian market places during the period.

Furthermore, the paper queries the usefulness of applying modern (20th century) terminology and theory on pre-modern processes and structures, especially the application of an interpretation of the European expansion in terms of an urge for a high liquidity preference. Instead, the author calls on explanations which concentrate on technological and natural differences, and which view European trade in precious metals as a cost factor closely connected with the acquisition of Asian commodities for Europe rather than with profit making by exportation from Europe.